പഠനത്തിനായി പാതയൊരുക്കാം

മുന്നേറാം

ക്ലാസ്
9

സംസ്കൃതം

കേരള സർക്കാർ
പൊതുവിദ്യാഭ്യാസവകുപ്പ്

സംസ്ഥാന വിദ്യാഭ്യാസ ഗവേഷണ പരിശീലന സമിതി, കേരളം

2022

ആമുഖം

കേരളത്തിൽ സംസ്കൃതഭാഷാപഠനം അനായാസവും സുഗമവുമാക്കുന്നതിനായി പൊതുവിദ്യാഭ്യാസവകുപ്പ് കാലാകാലങ്ങളിൽ നിരവധി പ്രവർത്തനങ്ങൾ ആസൂത്രണം ചെയ്ത് നടപ്പിലാക്കി വരുന്നു. നമ്മുടെ പൊതുവിദ്യാലയങ്ങളിൽ നിന്നും കുട്ടികൾ ആർജി ക്കേണ്ടതായ ശേഷികൾ പൂർണ്ണമായി അവരിലേക്കെത്തുന്നുണ്ടെന്ന് ഉറപ്പ് വരുത്തേണ്ടത് അത്യാവശ്യമാണ്.

വ്യത്യസ്ത ജീവിതസാഹചര്യങ്ങളിൽ നിന്നും നമ്മുടെ പൊതുവിദ്യാലയങ്ങളിലേ ക്കെത്തുന്ന കുട്ടികൾക്ക് കോവിഡ് മഹാമാരിമൂലം പഠനത്തിന്റെ നൈരന്തര്യമില്ലായ്മ, ശ്രദ്ധക്കുറവ്, ചുറ്റുപാടുകളുടെ സ്വാധീനം തുടങ്ങിയ വിവിധ കാരണങ്ങളാൽ പഠനവിട വുകൾ ഉണ്ടാകുന്നുണ്ടെന്ന് ശ്രദ്ധയിൽപ്പെട്ടതിന്റെ അടിസ്ഥാനത്തിൽ കോവിഡനന്തരക്ലാസ് റൂം പ്രവർത്തനങ്ങളിൽ അധ്യാപകർ നേരിടുന്ന പ്രതിസന്ധികളും സ്തരാനുസാരം ഉയ രാൻ പറ്റാത്ത കുട്ടികളുടെ മാനസികാവസ്ഥയും പരിഗണിച്ച് എസ്.സി.ഇ.ആർ.ടി. 2022 വർഷത്തെ ഒന്നാം പാദവാർഷികമൂല്യനിർണ്ണയത്തിന്റെ വിവിധജില്ലകളിൽനിന്നും സമാ ഹരിച്ച ഉത്തരപേപ്പറുകൾ വിശദമായ പഠനത്തിന് വിധേയമാക്കി. ഇതിന്റെ അടിസ്ഥാന ത്തിൽ കുട്ടികളുടെ പഠനവിടവുകൾ കണ്ടെത്തി ക്രോഡീകരിക്കുകയും പഠനവിടവുകൾ എങ്ങനെ വിദ്യാലയത്തിൽ പ്രതിഫലിക്കുന്നു എന്ന് അറിയുന്നതിന് അദ്ധ്യാപകസർവ്വേ, വിദ്യാർത്ഥികളുമായി അഭിമുഖം, ഭാഷാവിദഗ്ധരുമായുള്ള ആശയവിനിമയം എന്നിവ നടത്തുകയും പഠനവിടവുകൾ അടിയന്തിരമായി പരിഹരിക്കപ്പെടേണ്ടതാണെന്ന് ബോധ്യ പ്പെടുകയും ചെയ്തു.

ആയതിന്റെ അടിസ്ഥാനത്തിൽ മൂന്നാം ക്ലാസ്സ് മുതൽ പത്താം ക്ലാസ്സ് വരെയുള്ള കുട്ടികൾ നേരിടുന്ന പഠനവിടവുകൾ പരിഹരിക്കുന്നതിന് ഓരോ ക്ലാസിലും പ്രത്യേകം ബ്രിഡ്ജ് മെറ്റീരിയൽ തയ്യാറാക്കിയിട്ടുണ്ട്. ഇതിലൂടെ ഭാഷാപരമായ ശേഷികൾ മെച്ചപ്പെ ടുത്തുന്നതിനും കുട്ടികളിൽ സർഗാത്മകത, മാനവികമൂല്യങ്ങൾ, സഹകരണമനോഭാവം എന്നിവ വളർത്തുന്നതിനും ഈ പഠനസഹായികൾ ഉപകാരപ്രദമാകട്ടെ എന്ന് ആശംസി ക്കുന്നു.

ഡയറക്ടർ
ഡോ. ജയപ്രകാശ് ആർ കെ

नवमी कक्ष्या

പഠനവിടവ്	പരിഹാരമാർഗ്ഗങ്ങൾ
സമാനപദങ്ങൾ കണ്ടെത്തുന്നതിനുള്ള പ്രയാസം..	ഓരോ പാഠത്തിന്റെയും അവസാനം അധികപഠനാംശമായി നല്കിയിരിക്കുന്ന കോശത്തിൽ നിന്നും സമാനപദങ്ങൾ കണ്ടെത്തി എഴുതുന്നതിന് നിർദ്ദേശിക്കുന്നു

अभ्यासपत्रिका - १

- **पाठभागात् समानार्थकपदानि चित्वा लिखतु।**

आतपः -	प्रकाशः, द्योतः, आतपः
हुतभुक् -	हिरण्यरेताः, गहनः, हव्यवाहनः
नरः -	....
दन्तः -	....
शिला -	....
पद्मम् -	....
तरुः -	....
नागः -	....
छत्रम् -	....
गर्दभः -	....
व्याधिः -	....
भेषजः -	....
वानरः -	....
राक्षसः -	....
झषः -	....
आननम्-	....
गृहम् -	....
योषित् -	....
समुद्रः -	....
मूर्खः -	....
जन्तुः -	....
अङ्कणम् -	....
आम्रः -	....

പഠനവിടവ്

സംസ്കൃത ഗ്രന്ഥങ്ങളെക്കുറിച്ചും ഗ്രന്ഥകര്ത്താക്കളെക്കുറിച്ചുമുള്ള ധാരണയില്ലായ്മ.

പരിഹാരമാർഗ്ഗങ്ങൾ

സംസ്കൃതകലാസാഹിത്യത്തെക്കുറിച്ചും ഗ്രന്ഥങ്ങളെയും ഗ്രന്ഥകർത്താക്കളെക്കുറിച്ചും കുട്ടികൾക്ക് വ്യക്തമായി പറഞ്ഞ് കൊടുക്കുന്നു. പാഠപുസ്തകത്തിലെ വിവിധ പാഠങ്ങളിലുള്ള കൃതികളെയും അവയുടെ കർത്താക്കളെയും പരിചയപ്പെടുത്തുന്നു. ഗ്രന്ഥാലയങ്ങളിൽ നിന്നും സംസ്കൃത ഗ്രന്ഥങ്ങൾ കണ്ടെത്തി വായിക്കുന്നതിന് പ്രേരിപ്പിക്കുന്നു. നൽകിയിരിക്കുന്ന പട്ടിക പൂരിപ്പിക്കുന്നതിന് നിർദ്ദേശിക്കുന്നു.

अभ्यासपत्रिका - २

● **ग्रन्थानां ग्रन्थकर्तॄणां च नामानि पूरयतु।**

ग्रन्थः	**ग्रन्थकर्ता**
बृहत्कथा	गुणाढ्यः
बृहत्कथामञ्जरी	....
....	सोमदेवः
वेतालपञ्चविंशतिः	....
....	चिन्तामणिः
पञ्चतन्त्रम्	....
....	नारायणपण्डितः
जातकमाला	....
कुमारसम्भवम्	....
....	माघः
किरातार्जुनीयम्	....
....	शूद्रकः
आश्चर्यचूडामणिः	....
उत्तररामचरितम्	....

പഠനവിടവ്	പരിഹാരമാർഗ്ഗങ്ങൾ
സംഭാഷണാംശം പൂർത്തികരിക്കുന്നതിനുള്ള ധാരണയില്ലായ്മ	കുട്ടികൾക്ക് ധാരാളം പദസമ്പത്ത് നൽകുന്നു. പ്രശ്നവാചകശബ്ദങ്ങൾ,ക്രിയാപദങ്ങൾ, ധാതുപദലകാരപുരുഷവചനങ്ങൾ എന്നിവ പരിചയപ്പെടു ത്തുകയും ആയതിന്റെ അർത്ഥത്തോടുകൂടിയ ചാർട്ട് ക്ലാസ്സിൽ പ്രദർശിപ്പിക്കുകയും തുടർന്ന് സംഭാഷണാംശം പൂരിപ്പിക്കുന്നതിനുള്ള വർക്ക് ഷീറ്റ് നൽകുകയും ചെയ്യു ന്നു.

क्रियापदानि	
परस्मैपदी	**आत्मनेपदी**
पतति	वर्तते
वदति	वर्धते
लिखति	जायते
गायति	मोदते
चिन्तयति	विद्यते
नयति	भाषते
पश्यति	वन्दते
रटति	भजते
स्मरति	लभते

प्रश्नवाचकशब्दाः	अर्थः
किम्/कः/का	എന്ത്?/ ആര്?
कुत्र	എവിടെ?
कति/कियत्	എത്ര ?
कदा	എപ്പോൾ?
कुतः	എവിടെനിന്ന്?
कथम्	എങ്ങനെ?
किमर्थम्	എന്തിനുവേണ്ടി?

चार्ट्पत्राणि- **मकारान्तः पुंलिङ्गः किम् शब्दः**

	एकवचनम्	**द्विवचनम्**	**बहुवचनम्**
प्र.वि	कः	कौ	के
द्वि.वि	कम्	कौ	कान्
तृ.वि	केन	काभ्याम्	कैः
च.वि	कस्मै	काभ्याम्	केभ्यः
प.वि	कस्मात्	काभ्याम्	केभ्यः
ष.वि	कस्य	कयोः	केषाम्
स.वि	कस्मिन्	कयोः	केषु।

मकारान्तः स्त्रीलिङ्गः किम् शब्दः

	एकवचनम्	**द्विवचनम्**	**बहुवचनम्**
प्र.वि	का	के	काः
द्वि.वि	काम्	के	काः
तृ.वि	कया	काभ्याम्	काभिः
च.वि	कस्यै	काभ्याम्	काभ्यः
प.वि	कस्याः	काभ्याम्	काभ्यः
ष.वि	कस्याः	कयोः	कासाम्
स.वि	कस्याम्	कयोः	कासु।

मकारान्तः नपुंसकलिङ्गः किम् शब्दः

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्र.वि	किम्	के	कानि
द्वि.वि	किम्	के	कानि
तृ.वि	केन	काभ्याम्	कैः
च.वि	कस्मै	काभ्याम्	केभ्यः
प.वि	कस्मात्	काभ्याम्	केभ्यः
ष.वि	कस्य	कयोः	केषाम्
स.वि	कस्मिन्	कयोः	केषु।

(സർവ്വനാമശബ്ദങ്ങൾക്ക് സംബോധനപ്രഥമാരൂപം ഇല്ല. 'കിം' ശബ്ദം സർവ്വനാമഗണത്തിൽ ഉൾപ്പെടുന്നു.)

अभ्यासपत्रिका - ३

1. मञ्जूषातः पदानि स्वीकृत्य सम्भाषणांशान् पूरयतु।

(अस्माकं, मित्रेण, आपत्कालः, बकेन. किम्, रक्षणोपायः, उपकर्त्रा)

मत्स्यराजः	-	अस्माकं .... समीपमागतः।
मत्स्याः	-	कथं ज्ञातं भवता?
मत्स्यराजः	-	अत्र उपस्थितेन ...... उक्तम्।
मत्स्याः	-	बकेन .... उक्तम्?
मत्स्यराजः	-	धीवराः आगत्य अस्मान् बन्धनं करिष्यन्ति इति।
मत्स्याः	-	अस्माकं .... कः?
मत्यराजः	-	बकमेव प्रार्थयामः।
मत्स्याः	-	स तु .... शत्रुः खलु!
मत्स्यराजः	-	.... अरिणा सह सन्धिः कर्तुं शक्यते।
मत्स्याः	-	एवं वा?
मत्यराजः	-	आम्, अपकर्त्रा .... सह सन्धिः न कार्या।
मत्स्याः	-	एवं चेत् तमेव आश्रयामः।

2. मञ्जूषातः पदानि स्वीकृत्य सम्भाषणांशान् पूरयतु।

(कुशलिनः, नमस्ते, अहं, पठतु)

छात्राः	-	..............।
अध्यापिका	-	नमस्ते। सर्वे कुशलिनः वा?
छात्राः	-	आम्, ...।
अध्यापिका	-	अरुणिमे ! ह्यस्तनपाठभागं भवती ....।
अरुणिमा	-	.... कक्ष्याम् न आगतवती।
अध्यापिका	-	ह्यः किम् अभवत्?
अरुणिमा	-	ह्यः वृष्टिः तीव्रा आसीत्। मम हस्ते छत्रं नासीत्।
अध्यापिका	-	चिन्ता मास्तु।

3. मञ्जूषातः पदानि स्वीकृत्य सम्भाषणांशान् पूरयतु।

(कलहः, मित्रेण, क्रीडाङ्कणे, किम्, काफीं,)

माता	-	पुत्र! तव समवस्त्रस्य ...... जातम्? नूतनं खलु तत्!
पुत्रः	-	मातः! अद्य अहं विद्यालयस्य .... पतितः।
माता	-	सत्यं वद। विद्यालये कलहो जातः किम्?
पुत्रः	-	सत्यं वदामि। अद्य अरुणेन सह .... जातः। सः सर्वदा मां परिहसति।
माता	-	पुत्र! सः तव मित्रं खलु! .... सह कदापि कलहः न करणीयः।
पुत्रः	-	क्षम्यताम्, इतः परम् अहं कलहं न करोमि।
माता	-	उत्तमम्। आगच्छतु .... पिबतु।

പഠനവിടവ്	പരിഹാരമാർഗ്ഗങ്ങൾ
ക്ത്വാന്ത-ല്യബന്ത-തുമുന്നന്തരൂപങ്ങൾ വിവേചിച്ചറിയുന്നതിനുള്ള പ്രയാസം	അവ്യയപദങ്ങൾ ചാർട്ട് പേപ്പറിൽ എഴുതി പ്രദർശിപ്പിക്കുന്നു. ഇതിൽ നിന്നും ക്ത്വാന്ത-ല്യബന്ത-തുമുന്നന്ത രൂപങ്ങൾ വിവേചിച്ചറിയുന്നതിനുള്ള നിർദ്ദേശങ്ങൾ നൽകുന്നു. തുടർന്ന് വർക്ക് ഷീറ്റ് നൽകി വ്യക്തത വരുത്തുന്നു.

अभ्यासपत्रिका - ४

- **उदाहरणानुसारं क्त्वान्त-ल्यबन्त-तुमुन्नन्तानि तथा अन्यानि च अव्ययपदानि मञ्जूषातः चित्वा पट्टिकां पूरयतु।**

पठितुम्, गत्वा, पठित्वा, उत्थाय, अपि, गन्तुम्, हसित्वा, अत्र, उपगम्य, लेखित्वा, अद्य, आदाय, अवलोक्य, धावित्वा, दातुम्, प्रणम्य, एवम्, तत्र, विलोक्य, भूत्वा, निर्धार्य, त्यक्त्वा, आनीय, तदा, श्रुत्वा, योजयितुम्, नत्वा, क्रेतुम्, धावितुम्, ज्ञात्वा, स्वीकृत्य

क्त्वान्तम्	**ल्यबन्तम्**	**तुमुन्नन्तम्**	**अन्यानि**
गत्वा	आदाय	पठितुम्	अपि
....	....	....	....
....	....	....	....
....	....	....	....
....	....	....	....
....	....	....	....
....	....	....	....

अवधातव्यम् - उपसर्गरहितेन धातुना सह क्त्वान्तमुपयुज्यते। उपसर्गसहितेन धातुना सह ल्यबन्तमुपयुज्यते। तुमुन्नन्तप्रयोगे उपसर्गरहितः सहितः वा धातुः भवेत्।

പഠനവിടവ്	പരിഹാരമാർഗ്ഗങ്ങൾ
കാലവാചികളായ പദങ്ങളെ തിരിച്ചറിയാനുള്ള പ്രയാസം	വിവിധ ലകാരത്തിൽ വരുന്ന ക്രിയാപദങ്ങളുടെയും അവയുടെ ധാതുക്കളും ഉൾപ്പെടെയുള്ള പട്ടിക പൂരിപ്പിക്കുന്നതിനായി വർക്ക് ഷീറ്റ് കൊടുക്കുന്നു.

लट् वर्तमानकाले, लङ् भूते, लोट् आशंसायां, लृट् सामान्यभाविकाले, लिट् परोक्षभूते च सामान्यतया प्रयुज्यन्ते।

अभ्यासपत्रिका - ५

धातुपद-लकाराणां पट्टिकां पूरयतु।

	धातुः	लट्	लङ्	लोट्	लृट्	लिट्
यथा -	**पठ्**	**पठति**	**अपठत्**	**पठतु**	**पठिष्यति**	**पपाठ**
	गै	गायति	……..	……..	गास्यति	जगौ
	लिख्	……..	अलिखत्	लिखतु	……..	लिलेख
	गम्	……..	……..	गच्छतु	गमिष्यति	जगाम
	चल्	चलति	अचलत्	……..	……..	चचाल
	पा	पिबति	……..	पिबतु	पास्यति	पपौ
	नम्	……..	अनमत्	……..	नम्स्यति	ननाम
	कृञ्	करोति	……..	……..	करिष्यति	चकार
	प्रच्छ	पृच्छति	……..	पृच्छतु	……..	पप्रच्छ

	धातुः	लट्	लङ्	लोट्	लृट्	लिट्
यथा -	**लभ्**	**लभते**	**अलभत**	**लभताम्**	**लब्स्यते**	**लेभे**
	आ+रभ्	आरभते	आरभत	आरभताम्	आरब्स्यते	आरेभे
	पच्	पचते	अपचत	पचताम्	पक्ष्यते	पेचे
	याच्	याचते	……..	……..	याचिष्यते	ययाचे
	विद्	……..	अविद्यत	……..	.वेत्स्यते	विविदे
	भाष	भाषते	……..	……..	भाषिष्यते	बभाषे
	वृतु	वर्तते	अवर्तत	……..	……..	ववृते

പഠനവിടവ്

ഖണ്ഡിക വായിച്ച് ഉത്തരമെഴുതുന്നതിന് പ്രയാസം നേരിടുന്നു.

പരിഹാരമാർഗ്ഗങ്ങൾ

കുട്ടികൾക്ക് പദപരിചയം ലഭിക്കുന്നതിന് ഉതകുന്ന തരത്തിൽ കൂടുതൽ ലളിതമായ പദങ്ങൾ ഉൾക്കൊള്ളുന്ന ഖണ്ഡിക നൽകുന്നു. പദങ്ങളിലൂടെ ലളിതമായ വാക്യങ്ങൾ നിർമ്മിച്ച് ആശയപൂർണ്ണത ഉണ്ടാകുന്നു. ക്രിയാപദങ്ങൾ, നാമപദങ്ങൾ എന്നിവ വേർതിരിച്ചെഴുതുന്നു.

अभ्यासपत्रिका - ६

● **खण्डिकां पठित्वा प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखतु।**

' जननी जन्मभूमिश्च स्वर्गादपि गरीयसी ' इति ख्यातिः प्रसिद्धा। जन्मभूमिः स्वर्गादपि प्रिया भवत्येव। यस्मिन् देशे जन्म प्राप्तं सः जन्मदेशः। माता देवता एव। तथैव जन्मभूमिः आहारं पानीयं च दत्त्वा अस्मान् पोषयति। भारतदेशे बहवः योद्धारः मातुः आज्ञया मातृभूमेः स्वातन्त्र्यार्थं देहत्यागमपि अकुर्वन्।

१. सुप्रसिद्धा ख्यातिः का? ....।

२. का स्वर्गादपि प्रिया भवति? ....।

३. जन्मदेशः कः? ....।

४. अत्र प्रयुक्तं क्त्वान्तमव्ययं लिखत। ....।

५. के स्वातन्त्र्यार्थं देहत्यागम् अकुर्वन्? ....।

६. रेखाङ्कितपदस्य पदच्छेदः कः? ....।

പഠനവിടവ്	പരിഹാരമാർഗ്ഗങ്ങൾ
ജീവനചരിതം എഴുതുന്നതിൽ ധാരണക്കുറവ്.	മഹാൻമാരുടെ ജീവചരിത്രമാതൃകകൾ നൽകുന്നു. ജീവചരിത്രം അനുസരിച്ച് രൂപരേഖ എഴുതുന്നതിന് ഉതകുന്ന വർക്ക് ഷീറ്റ് നൽകുന്നു. ജീവചരിത്രം കൊടുത്തതിനുശേഷം പ്രൊഫൈൽ എഴുതുന്നതിനുള്ള വർക്ക് ഷീറ്റ് നൽകുന്നു.

अभ्यासपत्रिका - ७

जीवनचरितं पठित्वा रूपरेखां सज्जीकुरुत।

१. कल्पना चौला।

बहिराकाशे प्रथमवनितायात्रिका आसीत् कल्पना चौला। सा १९६२ मार्च् मासस्य १७ दिनाङ्के हरियानाराज्ये कर्णाल्ग्रामे जनिम् अलभत। वैमानिकविज्ञानमण्डले सा उपरिपठनं कृतवती। पुनः तस्मिन् विषये स्त्रियः आकृष्टाः आसन्। २००३ फेब्रुवरिमासस्य प्रथमदिनाङ्के कोलम्बिया नामकस्य बहिराकाशयानस्य पतनेन तस्याः जीवहानिरभवत्। कल्पनाचौलायाः साहसिकजीवितं सर्वेषां प्रचोदनप्रदमेव। तस्याः पितरौ बनारसीलाल्चौला, सन्ज्योतिचौला च स्तः।

नाम -.......................................।
जन्म - ....।
पितरौ -.......................................।
प्रसिद्धिः-.......................................।
मृत्युः -.......................................।

२. के.केलप्पन्

के.केलप्पः १८९० तमे वर्षे सितम्बर्मासस्य ९ दिनाङ्के कोषिक्कोट्देशस्य समीपस्थे पय्योलिप्रदेशे जन्म लेभे। अस्य पिता कणारन् नायर् माता कुञ्ञम्मयम्मा च आस्ताम्। केरलदेशे गान्धिमहोदयस्य प्रतिपुरुषत्वेन विराजमानः सः केरलगान्धिः इति नाम्ना विख्यातः अभवत्। सः भारतस्य स्वातन्त्र्यसमरे अपि प्रमुखं स्थानम् अवहत्। १९७१ तमे वर्षे ओक्टोबर्मासस्य ७ दिनाङ्के सः दिवङ्गतो अभूत्।

नाम - ....
जन्म - ....
पितरौ - ....
प्रसिद्धिः - ....
मृत्युः - ....

പഠനവിടവ്	പരിഹാരമാർഗ്ഗങ്ങൾ
പാഠഭാഗങ്ങളിലെ വ്യാകരണകാര്യങ്ങൾ (സന്ധിയുക്തപദങ്ങൾ, സമാസപദങ്ങൾ) ശരിയായ രീതിയിൽ പ്രയോഗിക്കു ന്നതിനുള്ള ധാരണയില്ലായ്മ.	രണ്ട് പദങ്ങൾ തമ്മിലുള്ള ചേർച്ചയാണ് സന്ധി. രണ്ടുപദങ്ങൾ തമ്മിലുള്ള ബന്ധമാണ് സമാസം. ഇത് മനസ്സിലാക്കുവാനുതകുന്നതരത്തിലുള്ള സന്ധിയുക്തപദങ്ങളും സമാസപദങ്ങളും നൽകി അവയെ ശരിയായ രീതിയിൽ വേർതിരിച്ചു മനസിലാക്കുന്നതിനും എഴുതുന്നതിനുമുള്ള പരിശീലനം നൽകുന്നു. പാഠഭാഗം വായിക്കുമ്പോൾ തന്നെ അവയെ കണ്ടെത്തി വേർതിരിച്ചെഴുതുവാൻ നിർദ്ദേശം നൽകുന്നു.

समसनं समासः। एकार्थीभावः समासः। पदयोः पदानां वा मिथः योजनं समासः। समासः प्रधानतया चतुर्धा। अव्ययीभावः, तत्पुरुषः, बहुव्रीहिः, द्वन्द्वः च। उदा-

- ♦ अव्ययीभावः - दिनं दिनं प्रति - प्रतिदिनम्।
- ♦ तत्पुरुषः - राज्ञः पुरुषः - राजपुरुषः।
- ♦ बहुव्रीहिः - चक्रं पाणौ यस्य सः - चक्रपाणिः।
- ♦ द्वन्द्वसमासः - पाणी च पादौ च - पाणिपादम्।

अभ्यासपत्रिका - ८

१. उदाहरणानुसारं सन्धिच्छेदं लिखतु।

उदा - **वाच्यः + त्वया - वाच्यस्त्वया।**
.... +........ - कृतयस्तु।
...... + ... - शोभमानस्तु।
उदा - दैत्य + अरिः - दैत्यारिः।
...... + ... - श्रीशः।
...... + ... - प्रेमानन्दः।
उदा - वागर्थौ +इव - वागर्थाविव।
..... + ... - हराविव।
.....+ ..... - भूमाविव।

२. उदाहरणानुसारं लिखतु। (स्म योगे 'लट् स्मे' इति सूत्रेण भूतकालार्थं लभते।)

उदा- पठति स्म - अपठत्।
करोति स्म - ....।
लिखति स्म - ....।
गच्छति स्म - ....।